

Культурні будівлі, що передавалися у володіння віруючих, підлягали згідно вказівки НКЮ страхуванню. Так, вартість застрахованого від пожежі майна (два будинки та кілька господарських будівель), зайнятих причтом Покровської церкви у с.Карпилівка, склала 1060 крб., а страховий збір склав 12 крб. 91 коп. [9, арк.119].

Значну кількість культурних споруд за рішенням органів державної влади було передано у відання органів народної освіти та для потреб культури. У жовтні 1921 року за постановою Чернігівського губернського виконавчого комітету всі будівлі Троїцького монастиря передавалися у розпорядження губернського відділу народної освіти для організації санаторію і школи для дітей з вадами розвитку [10, арк.56].

Окремі культурні споруди продавалися з торгів (кошти від продажу синагоги у с.Лавине мали бути використані на культурно-освітні потреби) [11, арк.298]. Деякі віруючі намагалися захистити свої релігійні почуття. Євреї м.Козелець на Чернігівщині, звертаючись до Чернігівського губернського виконавчого комітету, протестували проти передачі синагоги під заклад дозвілля [12, арк.3].

Влада через засоби масової інформації активно висвітлювала факти, що мали місце під час проведення заходів по відокремленню церкви від держави, і особливо, якщо це стосувалося життя священників. У липні 1925 року журнал “*Безвірник*” повідомляв, що колишній денікінський каратель, який чинив розправи над селянами Кобеляцького повіту, а потім став священником, за вироком Кременчуцької окружної виїзної сесії суду був засуджений до вищої міри соціального захисту - розстрілу [13, с.53].

Спори між суб'єктами правовідносин вирішувалися судами. Так, у вересні 1924 року Чернігівський губернський суд розглядав касаційну скаргу уповноважених релігійної общини с.Осичі на рішення народного суду Конотопського округу [14, арк.73].

Отже, сформоване Українською соціалістичною радянською державою законодавство по відокремленню церкви від держави було спрямоване на формування досить широкого кола правовідносин, визначало різноманітний об'єктний склад цих правовідносин, різні превентивні, регулятивні, охоронні заходи та різні способи правового регулювання.

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: *Ю.С.Шемиченко* (відп. ред.) та ін. - К.: “Українська енциклопедія”, 1998. - Т.1: А-Г. - 429 с.

2. *Голодний М.* Радянське законодавство про релігійні культури / *М.Голодний*. - К.: Ордена Трудового Червоного Прапора. Видавництво політичної літератури України, 1974 - 56с.

3. Державний архів Полтавської області (далі - ДАПО), ф.Р-3257, оп.1, спр.184, арк.13.

4. *Лехан Л.Б.* Держава та церква у ХХ ст.: протистояння чи співпраця? / *Л.Лехан* // Українська державність: становлення, досвід, проблеми: Збірник наукових статей / за матеріалами ХІІ Харківських політологічних читань. - Х.: Право, 2001. - 352 с.

5. ДАПО, ф.Р-3257, оп.1, спр.184, арк.12.

6. ДАПО, ф.Р-3257, оп.1, спр.184, арк.163.

7. ДАПО, ф.Р-3257, оп.1, спр.167, арк.14-15.

8. Державний архів Запорізької області, ф.Р-2, оп. 6, спр. 66, арк. 129

9. Державний архів Чернігівської області (далі - ДАЧО), ф.Р-17, оп.1, спр.14, арк.119.

10. ДАЧО, ф.Р-2867, оп.1, спр.2, арк.56.

11. ДАЧО, ф.Р-67сч, оп.5с, спр.117, арк.298.

12. ДАЧО, ф.Р-17, оп.1, спр.14, арк.3.

13. “*Безвірник*”. - 1925. - липень. - №7. - С.53.

14. ДАЧО, ф.Р-17, оп.1, спр.74, арк.73.

БИКОВ О.М.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА РЕЛІГІЙНУ СВОБОДУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У сучасних умовах еволюції концепції прав людини, розвитку конституційно-правового статусу людини в Україні, еволюції громадянських прав людини, розвитку теорії природних прав людини, релігійного відродження у суспільстві України, виникнення нових релігійних харизматичних сект та течій, важливого значення набуває дослідження права людини на зміну релігійних переконань як складову права на свободу віросповідання в Україні.

Дана проблематика є актуальною і є предметом дослідження багатьох сучасних науковців. Серед сучасних науковців, які досліджували окремі аспекти даної проблематики, доцільно виокремити праці: *В.Єленського* [1] та *Л.В.Ярмол* [2]. Завданнями даної статті є охарактеризувати право людини на зміну релігійних переконань як складову права на свободу віросповідання в Україні, визначити основні проблеми та перспективи розвитку у цій сфері.

На жаль, у сучасній юридичній науці та у нормативних документах наводяться різні думки та терміни і визначення щодо сучасного права на свободу віросповідання (або права на релігійну свободу). Нижче ми розглянемо деякі з них.

У відповідності до ст.35 Конституції України [3] кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. У Конституції

мова йде про право на свободу світогляду і віросповідання, хоча термінологічно, це не є найкращою назвою для свободи віросповідання чи релігійної свободи, оскільки свобода світогляду може трактуватися більш широко, ніж релігійний світогляд, який є тільки одним із видів світогляду нарівні із політичним, ідеологічним, економічним та іншими світоглядами.

Згідно зі ст.18 Загальної декларації прав людини ООН [4] від 10 грудня 1948 року кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, публічним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів. Отже, у цьому фундаментальному документі з прав людини мова йде про право на свободу думки, совісті та релігії, розуміння якого ототожнюється із сучасним правом на свободу віросповідання. Внаслідок розвитку концепції прав людини, нині окремо виділяють право на свободу думки, а окремі дослідники не ототожнюють свободу совісті та релігії.

У відповідності до ст.9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5] Ради Європи від 4 листопада 1950 року кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно. Отже, Рада Європи використала щодо права на свободу віросповідання аналогічний термін, що й ООН у Загальній декларації прав людини - "*право на свободу думки, совісті та релігії*".

Відповідно до ст.3 Закону України "*Про свободу совісті та релігійні організації*" [6] від 23 квітня 1991 року кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Отже, у цьому Законі використано термін "*право на свободу совісті*", який не є найкращим, і у випадку його широкого тлумачення не співпадає із правом на свободу віросповідання.

Однак, на нашу думку, не є занадто принциповим, як називають право на свободу віросповідання науковці, законодавець чи

міжнародна спільнота, а важливо те, як реалізують та захищають це право у кожній із країн світу.

Право на свободу віросповідання не є абсолютним, воно обмежене законом. Так відповідно до ч.2 ст.35 Конституції України здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей.

Право людини на свободу віросповідання в Україні включає в себе декілька складових елементів (окремих прав людини), зокрема право людини на зміну релігійних переконань; право людини не сповідувати жодну релігію (право на атеїзм); право відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання; право сповідувати свою релігію або переконання; право на участь у релігійних ритуалах та обрядах; право на участь у спорудженні та утриманні храмів, церков, інших культових та релігійних споруд; право на релігійну освіту; право на свободу релігійних об'єднань.

Вищезгадані права людини у своїй сукупності складають право на свободу віросповідання, їх також можна назвати релігійними правами людини. Каталог цих прав не є вичерпним, держави та міжнародна спільнота можуть його розширити. Серед цих прав важливе значення має право людини на зміну релігійних переконань, яке ми нижче охарактеризуємо.

Однією з гарантій вищезгаданого права є закріплена у ч.2 ст.3 Закону України "*Про свободу совісті та релігійні організації*" заборона здійснювати будь-який примус при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. З цією гарантією тісно пов'язане поняття прозелітизму. В.Єленський в одній зі своїх статей посилається на "*Католицький енциклопедичний словник*" 1943 року, в якому термін "*прозелітизм*" визначено як дію, спрямовану на навернення особи до певної віри, але навернення, що здійснюється недобросовісними методами [1, с.38].

У зв'язку з вищезазначеним, важливим є документ "*Виклик прозелітизму й заклик до спільного свідчення*" (1995), який підготували спільна робоча група Всесвітньої Ради Церков та Римокатолицька Церква. У ньому стверджується, що прозелітизм суперечить екуменічним зусиллям церков, спрямований на те, щоби примусити особу змінити свою належність до певної церкви і вбирає в себе наступні методи. Насамперед, це несправедлива й образлива критика віровчення та практики іншої (інших) Церкви (Церков), яка часом перетворюється на відверте висміювання. Це також порівняння двох християнських Церков, при якому досягнення однієї

всіляко підносяться, а проблеми іншої гіпертрофуються. У документі беззастережно засуджуються фізичне насильство, моральний примус, психологічний тиск так само, як і використання рекламних технологій у мас-медіа, котрі здатні впливати на свідомість читачів або глядачів. Тому релігійні організації різних віросповідань повинні бути взаємно толерантними й не вести боротьбу поміж собою за “навернення душі” [2, с.85].

Ще наприкінці 1930-х років у Греції було роз’яснено, що “під терміном “прозелітизм” потрібно розуміти, зокрема, прями або опосередковані спроби нав’язати релігійні погляди особі з іншими релігійними віруваннями з метою підірвати її релігійні переконання так само, як і за допомогою будь-якого примусу чи під загрозою примусу, або ж неправдивими засобами, або скориставшись із недосвідченості особи, її довірливості, потреб, низького інтелекту чи наївності” [1, с.40]. Таке розуміння прозелітизму може призводити до порушення свободи віросповідання людини, що не раз фіксувалося Європейським судом з прав людини.

Занепокоєння появою новітніх релігійних рухів громадськості, перш за все батьків, чії діти ставали членами цих рухів, вимагало ґрунтовного дослідження їх суті та діяльності. Результатом одного з таких досліджень є доповідь, підготована Комітетом Європарламенту у справах молоді, культури, освіти і спорту, “Про активність деяких новітніх рухів у країнах Європейської співдружності” (1984). У ній зазначено тринадцять критеріїв, котрі країнам-членам Євросоюзу варто взяти за основу при встановленні легітимних меж релігійної активності [2, с.87]. Ці критерії можна враховувати при визначенні випадків примусового навернення чи сповідання певної релігії, віри чи інших релігійних переконань.

Взаємовідносини держави і релігійних організацій в незалежній Україні відповідають основним демократичним стандартам. Проте, існує чимало проблем у цій сфері, зокрема щодо реституції майна релігійним організаціям, яке незаконно було відібрано в них у радянські часи; проблема виділення земельних ділянок для будівництва нових культових споруд; заснування нових цвинтарів для парафіян певних релігійних організацій, які складають значну частину населення відповідних населених пунктів; поширення в Україні та сусідніх країнах різних новітніх харизматичних релігійних сект та культів, які не завжди є легальними, однак вони відкрито пропагують зневагу до прав людини, практикують обмеження прав людини щодо своїх adeptів, а іноді, навіть, закликають до самогубств чи підтримують тероризм.

Основними проблемами права людини на зміну релігійних переконань як складової права на свободу віросповідання в Україні,

зокрема, є недосконалість правових гарантій реалізації права людини на зміну релігійних переконань у колективній формі частиною, більшістю або всією релігійною громадою, проблеми вирішення при цьому питань переходу права власності чи права користування культовими будівлями та іншим майном; відсутність належного контролю органів державної влади за діяльністю нових харизматичних сект та упередження їх негативного впливу; поширення в Україні різних новітніх харизматичних релігійних сект, культів, вчень, що відкрито пропагують зневагу до прав людини, практикують обмеження прав людини щодо своїх adeptів.

Існують перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку, зокрема щодо захисту права людини на зміну релігійних переконань в Україні; реалізації права людини на зміну релігійних переконань в Україні; порівняльно-правового аналізу права людини на зміну релігійних переконань в Україні та інших країнах.

Таким чином, основними перспективами розвитку права людини на зміну релігійних переконань як складової права на свободу віросповідання в Україні є вдосконалення правових гарантій реалізації права людини на зміну релігійних переконань у колективній формі частиною, більшістю або всією релігійною громадою, вирішення при цьому питань переходу права власності чи права користування культовими будівлями та іншим майном; створення ефективного механізму контролю органів державної влади за діяльністю нових харизматичних сект та культів і упередження їх негативного впливу; введення законодавчої заборони в Україні на діяльність окремих новітніх харизматичних релігійних сект та культів, що відкрито пропагують зневагу до прав людини, практикують обмеження прав людини щодо своїх adeptів, закликають до самогубств чи підтримують тероризм, терористичні організації або ж схвалюють окремі терористичні акти.

1. Єленський В. Прозелітизм // Людина і світ. - 1999. - №3-4. - С.37-40.

2. Ярмол Л.В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) / Л.В.Ярмол. - Львів: Світ, 2006. - 192 с.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - №30. - Ст.141.

4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Права людини в Україні: Інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського Бюро з захисту прав людини. - Випуск 21. - К., 1998. - С.31-36.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. - К.: Знання, 2009. - 32 с.

6. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1991. - №25. - Ст.283.